

100 éve született Bruno Kreisky

Emlékkonferencia a Politikatörténeti Intézetben

2011. január 17-én a Politikatörténeti Intézet emlékkonferenciát rendezett **Bruno Kreisky** születésének századik évfordulójára.

Bevezetőjében **Földes György**, a Politikatörténeti Intézet főigazgatója arra hívta fel a figyelmet, hogy az Intézet a baloldali hagyományokkal is foglalkozik, és nem csupán a magyar, hanem a nemzetközi baloldal történetével is. Ráadásul a magyar és az osztrák baloldal története sok szempontból összekapcsolódik, „az ausztriai baloldali hagyomány történelmi okoknál fogva nagy hatást gyakorolt a magyarra” – mutatott rá Földes György.

Bécsben rendezvények egész sora emlékezett meg Bruno Kreisky születésének századik évfordulójáról, ehhez csatlakozik a Politikatörténeti Intézet a maga lehetőségeivel. A cél az volt, hogy egyfelől rávilágítsunk egy kiemelkedő, európai léptékű szociáldemokrata politikus életművére, másrészt viszont Kreisky tevékenységének magyarországi aspektusait is megvizsgáljuk.

Az első előadó **Maruzsa Zoltán** (ELTE BTK, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék) volt, aki **A boldogok szigete – Ausztria az 1970-es években** című előadásában Kreisky politikai pályafutásának – illetve azon belül kancellárságának – háttéréről, a helyről és a korszakról beszélt. Az előadás címe arra utal, hogy 1971-ben, amikor Franz Jonas osztrák köztársasági elnök a Vatikánba látogatott, VI. Pál pápa a „boldogok szigetének” nevezete Ausztriát. Ez sok szempontból igaz volt az 1970-es évek Ausztriájára, vélekedett az előadó, aki öt szempont köré csoportosította a korszak bemutatását. Az első a semlegesség: bár Ausztria korábban évszázadokon keresztül az európai politika fősodrában helyezkedett el, a második világháborút követően, a hidegháború időszakában semleges (jóllehet természetesen nyugatbarát módon semleges) státuszba került. Semlegessége – amely azon túl, hogy nem tartozott egyik katonai tömbhöz sem, külpolitikáját is meghatározta – egyszerre volt a védtelenségből fakadó (ám inkább csak elméleti jellegű) veszélyforrás, és olyan előny, amely határozottan megnövelte az osztrák külpolitikai mozgásteret. Az osztrák politikusok ügyesen kihasználták annak lehetőségét, hogy Európa közepén, mintegy a kelet és a nyugat között fekvő hazájuk profitáljon ebből a helyzetből. A lakosságot megnyugtatta a semlegesség, olyan biztonságérzetet sugallt, hogy Ausztria sikeresen kimaradhatna egy esetleges világegészből (bár, mint az tudható, a Varsói Szerződés forgatókönyve szerint éppen a magyar haderő volt az, amely egy bekövetkező háborús konfliktus esetén lerohanta volna az országot, hogy Ausztrián keresztül Észak-Olaszországra támadjon).

A második alapvető vonás, amely a korszak Ausztriájára rányomta a bélyegét, egy stabil, nyugodt szociáldemokrata kormányzás. Ez alatt az időszak alatt maga a szociáldemokrata párt, az SPÖ is átalakult, és klasszikus munkáspártból modern baloldali politikai erővé változott. Az akkori belpolitika fő szempontjai a demokratizálás (sor került az első népszavazásra, erősíteni igyekeztek a részvételi demokráciát; a modernizáció mind

társadalmi, mind gazdasági téren); valamint a liberalizáció (főként a jogalkotás területén, ahol nagy lépésekkel haladt előre a konzervatív jogfelfogás átalakítása) voltak.

A harmadik fontos jellemző – a semlegességgel részben összefüggő – aktív külpolitika, amely különösen Kreisky (aki korábban külügyminiszter volt) kancellársága idején válik hangsúlyossá. Ez a külpolitika lényegében egy sajátos osztrák semlegességi modellé vált, amit az is lehetővé tett, hogy az 1970-es évekre Ausztria lényegében rendezte a vitás kérdéseket szomszédaival, valamint az, hogy Kreiskynek komoly – a diplomáciában igencsak fontos – kapcsolati tőkéje volt a politikai életben, és az nem csupán Európára korlátozódott. A külpolitikai aktivitást segítette az is, hogy a korszakban az ENSZ főtitkára, Kurt Waldheim is osztrák politikus volt, aki – bár korántsem tartozott Kreiskyvel egy politikai táborba – kétségkívül konstruktív módon járult hozzá az osztrák szerepvállaláshoz. Ausztriának, hasonlóan az Európai Biztonsági és Együttműködési Konferenciának otthont adó Finnországhoz, hídszerep jutott a korszak enyhülési politikájában. Ennek hozadéka volt az is, hogy Bécs az ENSZ afféle európai fővárosává válhatott, és ez mind a mai napig számos – nem utolsósorban üzleti – előnyt jelent Ausztriának.

A negyedik szempont az osztrák jóléti állam kiépülése volt: míg az 1950-es és 1960-as években az osztrák gazdasági növekedés sokban a nyugat-európai átlagnál alacsonyabb bérszínvonalra támaszkodott, addig az 1970-es években a szocialista kormányzat a gazdasági sikereket már képes volt jóléti intézkedésekké konvertálni: olyan jóléti, szociális hálót alakítottak ki, amely a szélesebb néptömegek részére is érezhetővé tette a korábbi évtizedek növekedésének eredményeit. Igen fontos volt, hogy – parlamenti abszolút többségük dacára – a szocialisták nem éltek vissza azzal a lehetőséggel, hogy gyakorlatilag szabad kezet kaphattak volna a törvénykezésben, és fontosnak tartották az Ausztriában komoly hagyományokkal rendelkező szociális partnerséget, az egyeztetéseket az ellenzéki Néppárttal, a munkaadókkal és a munkavállalókkal egyaránt.

A jóléti politika pillére a magas foglalkoztatottság volt: az évtized elejére jellemző 1,2 százalékos munkanélküliségi ráta még az olajválság után, 1979-re sem emelkedett 2 százaléknál magasabbra: ez szinte már teljes foglalkoztatottság, bár a bérszínvonal még mindig kicsit a nyugat-európai átlag alatt maradt. Ez jórészt a kifejezetten aktív – időnként egyenesen ausztro-keynesiánusnak nevezett – gazdaságpolitika eredménye volt, amely képesnek mutatkozott rá, hogy az alacsony munkanélküliség mellett a költségvetési hiányt is kordában tartsa. A szociális háló kiterjesztése egyértelműen olyan országgá tette Ausztriát, amelynek lakóit sokan irigyelték az 1970-es évek Európájában.

Az ötödik pont a társadalmi stabilitás kérdése: az 1970-es évek a társadalmi béke évtizede volt Ausztriában, amelyhez az is hozzájárult, hogy Kreisky kifejezetten konfliktuskerülő politikát folytatott, és nem preferálta az ideológiai küzdelmeket. Igyekezett kikerülni a történelmi sérelmek és a neuralgikus pontok felemlegetését, a múlt felhánytorgatását a különböző politikai erők részéről. Általános volt az az identitás-mítosz, hogy Ausztria „a nácik első áldozataként” csak belesodródott a világháborút kiváltó eseményekbe, illetve a

vezetés igyekezett az identitáskeresést a fogyasztás és a jólét kérdései felé terelni a történeti azonosulás problémáinak boncolgatása helyett.

Az 1970-es években alakult ki – a fenti elemek és szempontok alapján – az új identitás, amely az ausztriai lakosságból kialakította az osztrák nemzetet (amelynek kulcsszempontja immár nem az össznémetiséghez való viszony volt) – foglalta össze Maruzsa Zoltán, és hangsúlyozta, hogy az 1970-es évek Ausztria huszadik századi történetének talán legboldogabb, legnyugodtabb, leginkább problémamentes évtizedét jelentették.

Második előadóként **Oliver Rathkolb**, a Bécsi Egyetem Kortörténeti Intézetének igazgatója tartotta meg előadását **Bruno Kreisky - Egy modern politikus a korszakok felett** címmel. Az előadó elmondta, hogy 1984 és 1990 között együtt dolgozott Bruno Kreiskyvel a politikus emlékiratainak összeállításán, illetve mind a mai napig gondozza levéltárát – de a személyes kapcsolat dacára is igyekszik történészi, tudományos elfogulatlansággal beszélni a témáról. Bruno Kreisky pártelnökként és szövetségi kancellárként egyaránt afféle „üzemi baleset” volt Ausztria huszadik századi történetében – vetette fel szándékoltan meghökkentő tézisét Rathkolb professzor. 1945 után vélhetőleg senki sem gondolta, hogy az 1930-as évek közepén hazaárulás vádjával börtönbüntetést elszenvedő, majd svédországi emigrációba kényszerülő zsidó származású szocialista Kreisky valaha is pártelnök vagy főleg kancellár lehet. Mindez oka lehet annak is – amint arra Maruzsa Zoltán már rámutatott – hogy Kreisky került a konfliktusokat a nemzetiszocialista múlt feltárásában. 1945 után, mikor az antiszemitizmus és az értelmiségellenesség még erősen élt az ausztriai közvéleményben, maga Kreisky sem hitte – noha már 1931-ben kilépett a bécsi izraelita hitközségből – hogy valaha is magas pozíciókat fog betölteni az osztrák politikai életben. Ráadásul – eltérően a korszak szociáldemokrata politikusainak zömétől – nagypolgári családba született, gazdagságban élt. Előnyére szolgált viszont, hogy a fenti „hátrányait” soha nem igyekezett eltitkolni. Ráadásul – afféle politikai Münchauenként – mindig képes volt a veszített csatákat is saját javára fordítani, és saját hajánál fogva kihúzni magát a sárból. Mai szóval élve egyfajta „tudásmenedzserként” viselkedett: 1935–35-os börtönbüntetése idején rengeteget olvasott, és komoly vitákban igyekezett nála műveletlenebb rabtársainak ismereteit fejleszteni. Intenzív érdeklődése egészen öregkoráig megmaradt. Jó szónok is volt – már korán hozzászólt, hogy a munkásfiatalok előtt érthetően kell beszélnie; önmagát „szörnyű leegyszerűsítőnek” nevezte, de – hangsúlyozta Rathkolb professzor – leegyszerűsítősei mindig egy sajátos, jellemző szempontból illusztrálták mondanivalóját.

Ezek a tulajdonságai is hozzájárultak, hogy 1967 elején – a pártvezetés ellenérzéseinek dacára – az előző évi katasztrofális választási vereség után az SPÖ elnökévé választották, mint olyasvalakit, aki jó eséllyel rátalálhat a válságból kivezető útra. Kreisky tudományos alaposágú programjai pontosan arra a két dologra irányultak, amely az 1960-as évek második felére osztársadalmi igényként jelentkezett: a demokratikus részvétel, a társadalmi nyitottság elmélyítésére és a jóléti társadalom kialakítására. Néhány év alatt elérte, hogy az SPÖ jártasságot szerezzen a gazdasági kérdésekben is. Óriási infrastrukturális fejlesztésekbe kezdett, amelyek máig meghatározzák Ausztria arculatát, komoly lépéseket tett a felsőoktatás javítására. Jogliberalizációra is sor került – ami egyébként az abortusz liberalizálása miatt

majdnem kenyértöréshez vezetett az SPÖ és a katolikus egyház addigra komoly javulást mutató viszonyában.

Kreisky állandóan igyekezett új benyomásokat szerezni és új ötleteket találni. Telefonszáma benne volt a bécsi telefonkönyvben – mesélte el az előadó –, és ha az ember reggel hívta, akkor arra is jó esélye volt, hogy személyesen ő vegye fel a telefont. Igyekezett mindig elérhető lenni – ennek szimbóluma volt számára a telefon. Sokkal tájékozottabb volt így a mindennapi problémákról, mint azok a politikusok, akik csak gondosan megszürt információkhoz jutnak – munkatársai rettegtek Kreisky céduláitól, amelyekre az őt felhívó állampolgárok panaszait és észrevételeit jegyezte fel, hogy azután beosztottjaival utánuk nézessen. Ennek a nyitottságnak a szellemében ápolt kiváló kapcsolatokat a sajtóval is.

1970-ben – amikor az SPÖ még kisebbségben kormányzott – egy óriási paraszttüntetésre került sor Bécsben. A tüntetők traktorokkal zárták el a belvárost. Kreisky hangszórókat rakatott az utcára, és a megbeszéléseket azokon át közvetítve tárgyalta a demonstrálók nyilvánossága előtt azok képviselőivel; a tüntető parasztok igencsak meglepődtek, hiszen saját pártjaikban még soha nem láttak példát arra, hogy a vezetők az ő fülük hallatára tárgyaljanak egymással – illusztrálta egy példával Kreisky politikai attitűdjét Rathkolb professzor.

Külpolitikájában, a nemzetközi enyhülési folyamatban vállalat osztrák szerep erősítésében, illetve az ENSZ-el kapcsolatos lépéseiben Kreiskyt az motiválta, hogy nehogy valaha is megismétlődhessen olyasmi, mint az 1938-as Anschluss. Ám az enyhülésben játszott vezető szerepe mellett síkra szállt a diktatúrákban üldözöttek, így pl. Václav Hável vagy Andrej Szaharov jogaiért is – ezt persze keleten nem nézték jó szemmel. Kreisky nem amerikai stílusú mediátor volt – mutatott rá az előadó –, hanem tehetséges kommunikátor. A semlegesség politikájához fűződő kapcsolatát pedig jól mutatja, hogy javasolta: az osztrák semlegességi nyilatkozat aláírásának évfordulóját tegyék nemzeti ünneppé. A mérleg másik serpenyőjében azonban valóban egy felületes történetpolitikát találunk, amely nemigen igyekezett komolyabban szembenézni a nemzetiszocializmus időszakával.

Kreiskynek nem sikerült megnyugtatóan rendezni utódlásának kérdését sem. Értékrendjét a fiatalabb szociáldemokraták – élükön az alkancellár Hannes Androsch-al – már nem tudták magukévá tenni.

Bruno Kreiskyt az osztrák lakosság 95 százaléka mindmáig a legsikeresebb osztrák kancellárnak tartja. Fontos szerepe volt abban, hogy az osztrák közélet és közgondolkodás demokratikusabbá és nyitottabbá váljon, hogy kialakuljon egy saját, Németországtól független osztrák identitás – de az is kétségtelen, hogy a hidegháború végeztével Ausztria nemigen találja helyét a nemzetközi politikai porondon. Van még tennivaló e téren elegendő – zárta előadását Rathkolb professzor.

Székely Gábor (ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék) fényképekkel illusztrált előadásában hangsúlyozta, hogy Bruno Kreisky politikusként ugyan meglehetősen távolságot tartott a történelmi kérdésektől, de ez csak politikusként volt rá igaz – pontosabban ezt a szerepet másokra ruházta át. Komolyan támogatta ugyanis a történettudományt, és ő volt

az, aki lehetővé tette Herbert Steiner számára, hogy létrehozza azt az egyedülálló intézményt, amely az ITH (Internationale Tagung der Historikern der Arbeiter-Bewegung – A munkásmozgalom-történészek nemzetközi konferenciája) nevet kapta. Az 1964-ben létrehozott ITH – amely az Osztrák Ellenállás Dokumentációs Archívuma (DöW) platformján alapult – célja a történészek közötti kelet-nyugati párbeszéd elősegítése volt, elsősorban az évenként megrendezett linzi konferenciákon keresztül.

Gecsényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár nyugalmazott főigazgatója **Bruno Kreisky és a magyar-osztrák megbékélés 1959–1965** című előadásában nem a – közbeszéd által K. und K. (Kádár és Kreisky) korszaknak nevezett 1970-es éveket ismertette, hanem arról az útról beszélt, amely az akkor osztrák külügyminiszterként Budapestre látogató Kreisky 1964-1965-ös tárgyalásaihoz, a „második kiegyezéshez” vezetett. Kreisky külügyi pályafutását mindig az jellemezte, hogy egyrészt elkötelezett szociáldemokrata volt, másrészt a kommunisták ellenfele.

Az 1956-os forradalom előtt Kreisky nemigen került kapcsolatba Magyarországgal. A forradalom idején és a forradalom leverése után, amikor a két ország kapcsolata a mélypontra jutott, a néppárti külügyminiszter képviselte Ausztria Magyarország-politikáját, és Kreisky jórészt távol maradt ettől a területtől. Mikor azonban 1959-ben ő lett a külügyminiszter, egyre aktívabb kapcsolatba került Magyarországgal, bár ekkor még a bilaterális kapcsolatok meglehetősen rosszak voltak. Erre kihatással volt a szűk játékeret biztosító osztrák semlegesség, az osztrák belpolitika (a koalíciós kormányzás, amelyben az SPÖ a kisebbik kormánypart volt), Ausztria csatlakozási szándéka az Európai Gazdasági Közösséghez, valamint az osztrák-német viszony. E két utóbbi területen meghatározó volt a szovjet befolyás, hiszen a Szovjetunió ellenezte Ausztria csatlakozási törekvéseit, és komoly veszélynek tartotta bármiféle német újraegyesítés veszélyét. A kapcsolatokat terhelte még a határkérdés – a határsáv magyar elaknásítása – illetve a rendezetlen vagyoni jogi kérdések a két ország között.

Az előadó szerint Kreisky olyan pragmatikus külpolitikus volt, aki egyfelől Ausztria regionális szerepét kívánta erősíteni, másfelől viszont a békés viszonyok kialakítására és megszilárdítására, a normalizációra törekedett. 1958-ban már arról beszélt, hogy az osztrák külpolitikát a következő években az egymás mellett élésnek kell meghatároznia; ennek a jegyében történhetett, hogy 1959 októberében – mikor Magyarország nemzetközi kapcsolatait még mindig alapvetően meghatározta az ország ENSZ-mandátumának függőben tartása (amit amúgy Ausztria is többször megszavazott) – Kreisky Sík Endre külügyminiszter bécsi látogatása során elment a magyar nagykövetségre, és így – ha csak jelképesen is – magyar területre lépett. Ez fontos gesztus volt, amelyet 1960-1961-ben továbbiak is követtek. 1962-ben azután megindulhattak az érdemi tárgyalások a határkérdésről és más problémákról is, amelyek végül több év után a külügyminiszteri látogatáshoz vezettek.

1963-1964-ben az előkészítő tárgyalások során Kreisky meglehetősen kemény partnernek bizonyult, különösen a határkérdésben, ahol az aknazárat a magyar partner belügynek tekintette, míg Kreisky ragaszkodott annak felszámolásához. Amikor végül 1964 októberében

végül Kreisky egy delegáció élén Magyarországra érkezett, ez már több volt egyszerű gesztusnál, hiszen ő volt az első Budapestre látogató nyugati külügyminiszter. Széleskörű tárgyalásokat folytatott Kádárral és Péter János külügyminiszterrel; Kádár többek között afelől is igyekezett őt megnyugtatni, hogy információi szerint Hruscsov leváltása nem fog változásokkal járni a szovjet politikában, de szó esett a szovjet csapatok magyarországi tartózkodásáról, illetve Kreisky igyekezett közvetíteni a Vatikán és Magyarország között a Mindszenty-ügyben.

Ez a találkozó – mutatott rá az előadó – új korszakot nyitott a két ország történetében. Kreisky a kelet-európai liberalizációban lehetőséget látott arra, hogy az 1948, illetve 1956 után megromlott kapcsolatot az egymás mellett élés óvatos politikája válthassa fel, amely lehetővé tette a kölcsönös előnyökön alapuló gazdasági együttműködést. Ilyen előzmények után nem meglepő, hogy az 1970-es években, Kreisky kancellársága idején olyan különleges kapcsolatok alakultak ki Ausztria és Magyarország között.